

АДЛЮСТРАВАННЕ ПРАБЛЕМЫ ПОЛЬСКА-ЛІТОЎСКАЙ УНІІ Ў ТВОРЧАСЦІ ІААХІМА ЛЕЛЯВЕЛЯ

Людміла Мікалаева

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі, Мінск, Беларусь
Mikalayeva@bsuir.by

У артыкуле аналізуецца змест асноўных прац І. Леявеля, у якіх закраналіся праблемы польска-літоўскай уніі ў 1385–1569 гг. Робіцца выснова аб тым, што ў выніку даследчык стварыў ідэалізаваны вобраз польска-літоўскай уніі, уключаючы добраахвотны саюз Польшчы з Вялікім Княствам Літоўскім і гістарычную місію Польшчы на ўсходзе.

Ключавыя словы: *гістарыяграфія, знешняя палітыка, Вялікае Княства Літоўскае, Каралеўства Польскае, Іаахім Леявель*

REFLECTION OF THE PROBLEM OF THE POLISH-LITHUANIAN UNION IN THE WORK OF JOACHIM LELEWEL

Liudmila V. Mikalayeva

Belarusian State University of Informatics and Radioelectronics, Minsk, Belarus

The article analyzes the content of the main works of I. Lelevel, which touched upon the problems of the Polish-Lithuanian Union in 1385-1569. It is concluded that as a result, the researcher created an idealized image of the Polish-Lithuanian Union, glorifying the voluntary union of Poland with the Grand Duchy of Lithuania and the historical mission of Poland in the east.

Keywords: *historiography, foreign policy, the Grand Duchy of Lithuania, the Kingdom of Poland, Joachim Lelewel*

Найбольшы ўплыў на польскую гістарыяграфію эпохі рамантызму мела гістарычная канцэпцыя, распрацаваная Іаахімам Леявелем (1786–1861). Інфармацыю пра яго жыццё і дзейнасць можна знайсці ў разнастайных даследаваннях, падручніках і крыніцах, якія датычаць палітычнай гісторыі паўстання 1830–1831 гг. і эпохі эміграцыі. Да асноўных даследаванняў, прысвечаных І. Леявелею, можна аднесці працы Артура Слівінскага [20], Ежы Барэйшы [3], Багуслава Цыглера [4], Анджэя Фелікса Грабскага [6, s. 290–294], Стэфана Кеневіча [7, s. 21–25; 8], Тадэвуша Корзана [9, s. 222–229], Марыяна Хенрыка Сярэйскага [18, s. 30–77].

І. Леявель, які ўжо пры жыцці быў прызнаны найбольш значным польскім гісторыкам, аказаў уплыў на погляды як сваіх вучняў і прыхільнікаў, так і сваіх праціўнікаў. Яго гістарычная канцэпцыя ўяўляла сабой сінтэз элементаў, характэрных для тагачасных інтэлектуальных, ідэалагічных і навуковых кірункаў, з уласнымі наватарскімі тэзісамі.

Навуковая спадчына І. Леявеля ахоплівае больш за 150 друкаваных твораў [7, s. 21], аднак ні адзін з іх не быў цалкам прысвечаны праблемам польска-літоўскай уніі. Пытанне аб'яднання Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ) было апісана ў наступных працах: «Historia polska do końca panowania Stefana Batorego» (1813) [12], «Historyczna paralela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII, XVIII wieku» (1820) [16], «Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane» (1829) [13], «Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Liublinie 1569 r. zawartej» (1831) [15]. Праблему ўніі І. Леявель таксама падумаў падчас выкладання ў Віленскім універсітэце. Даследчыцкая зацікаўленасць І. Леявеля падзеямі польска-літоўскіх уній была абумоўлена дзвюма прычынамі. Па-першае, гэта было пытанне, непарыўна звязанае з гісторыяй польскага народа. Па-другое, яно з'яўлялася фрагментам даследаванняў па гісторыі ВКЛ, і, такім чынам, уваходзіла ў сферу яго навуковых інтарэсаў [17, s. 79].

У сувязі з вывучэннем праблематыкі ўніі Каралеўства Польскага з ВКЛ І. Леявель надаў даніну павагі аднаму з дыскусійных яе аспектаў, адказу на пытанне: каму належала ініцыятыва ў падпісанні Крэўскай дамовы ў 1385 г.? Калі звярнуцца да крыніц, можна заўважыць пэўную супярэчлівасць іх паведамленняў пра бок, які першым выйшаў з прапановай перагавораў аб шлюбе вялікага князя літоўскага Ягайлы з польскай каралевай Ядзвігай. Калі літоўска-рускія летапісы прыпісвалі гэту ініцыятыву польскаму боку [2, с. 63–64, 69, 87, 99, 113, 135, 157, 184, 204, 226; 1, с. 144], то польскія храністы Я. Длугаш і М. Стрыйкоўскі сцвярджалі адваротнае: гэта Ягайла прасіў рукі Ядзвігі [5, s. 423; 19, s. 72].

Паколькі помнікі літоўска-рускага летапісання былі ўключаны ў навуковы зварот адносна позна (з другой чвэрці XIX ст.), спачатку даверам карысталася версія падзей, выкладзеная ў польскіх крыніцах. Яе

прыняў І. Лелявель, які лічыў вялікага князя літоўскага Ягайлу ініцыятарам працэса аб'яднання Каралеўства Польскага з ВКЛ. Гісторык пісаў: «Задумаў Ягайла, а для палякаў гэта не было таямніцай, папрасіць рукі польскай каралевы Ядзвігі» [12, s. 225]. Прыведзеная цытата ўказвае, што польскія паны ўжо раней ведалі прапанову Ягайлы. Яны далі згоду і дазвол на рэалізацыю планаў Ягайлы, паколькі тыя супалі з інтарэсамі палітычнай эліты Польшчы. На думку І. Лелявеля, адзінай асобай, якая супраціўлялася рэалізацыі гэтага плана, была сама каралева Ядзвіга. Аднак і яна падпарадкавалася волі народа, які жадаў гэтага саюза. У сваім наратыве гісторык падкрэсліў, што Ядзвіга, даючы згоду на шлюб з Ягайлам, ці польска-літоўскі саюз, зрабіла гэта дзеля добра і карысці дзяржавы. Такім чынам, яна прынесла ў ахвяру сваёй Айчыне каханне да любімага мужчыны [12, s. 226; 13, s. 107].

Гэтыя меркаванні непасрэдна трансліююцца на прадстаўленую праблему, бо для І. Лелявеля ключавым элементом у працэсе аб'яднання Польшчы і ВКЛ стаў шлюб Ягайлы з Ядзвігай. Таму таксама, па перакананні даследчыка, саюз паміж дзвюма дзяржавамі быў заключаны не ў Крэве, а ў момант заключэння шлюба Ягайлы з Ядзвігай. Гісторык пісаў: «...здавалася, што дынастычная ідэя злучае дзве дзяржавы» [15, s. 158].

Несумненнай прычынай польска-літоўскай уніі была пагроза з боку Тэўтонскага ордэна. Аднак, на думку Х. Лаўмяньскага, І. Лелявель не здагадваўся пра ўплыў пагрозы ВКЛ з боку крыжакоў на генезіс Крэўскай уніі [17, s. 95]. Абвяржэннем гэтага меркавання можа быць дапаўненне да асноўнага тэкста, запісанае І. Лелявелем на палях «Historii polskiej do końca panowania Stefana Batorego», і адрэдагаванае спасабам, адпавядаючым стылізацыі галоўнага тэкста, выдаўцом тома – З. Калянкоўскім. Заўвага, запісаная аўтарам, гучала наступным чынам: «Злучэнне народаў. Агульныя выгады, дапамога супраць непрямых крыжакоў, татараў і русінаў...» [12, s. 254].

Пры канструяванні бачання І. Лелявелем Гарадзельскай уніі трэба звярнуць увагу на змену, якая адбылася ва ўспрыманні гэтай падзеі гісторыкам. Падчас курсаваых лекцый у Віленскім універсітэце гарадзельскія падзеі былі для І. Лелявеля польска-літоўскай уніяй [11, s. 387], тады як у астатніх працах ён пісаў, што ў 1413 г. адбыўся з'езд (сойм) абодвух народаў. На гэтым сойме літоўскім баярам было дадзена «імя, ужо не баяраў, але шляхты. ...Радасць ад гэтага была вялікая, народы туліліся адзін да аднаго і цяперашнія літоўцы, як літоўская шляхта, бралі гербы польскай шляхты. Гэта было ў пісьмовай форме, і завяршэнне гэтых гарадзельскіх ухвал не магло адбыцца вельмі хутка: гэта, сапраўды, выклікала думку аб разрыве саюза абедзвюх дзяржаў» [15, s. 169]. Аднак, нягледзячы на супраціўленне літоўскіх паноў, у імя братэрства і роўнасці Гарадзельская ўнія ўраўняла прывілеі літоўскай шляхты з прывілеямі польскай шляхты [14, s. 223].

На думку І. Лелявеля, Вітаўт не хацеў, каб Ягайла ўмешваўся ў справы ВКЛ. Аднак ён дазволіў, каб кароль выдаў прывілей у Горадзе, таму што дзякуючы гэтаму здабыў сабе саюзніка ў барацьбе з крыжакамі. Нягледзячы на гарадзельскія падзеі, падчас бітвы ён наўмысна адвёў свае войскі толькі для таго, каб падвергнуць палякаў стратам і не дапусціць якой-небудзь выгады для іх. Такім чынам, Вітаўт быў прадстаўлены даследчыкам як асоба, нелаяльная адносна свайго саюзніка. Паводле І. Лелявеля, Вітаўт таксама быў чалавекам двааблічным: «...дазволіў гарадзельскія наданні і абвясціў іх разам з Ягайлам, аднак быў супраць іх і не дапускаў экзекуцыі, ён і не думаў патураць самадзяржаўню вялікага князя, намеснікам якога быў» [15, s. 159]. А такія дзеянні маглі правесці да аслаблення, альбо наогул да разрыва польска-літоўскага саюза [12, s. 107, 108; 15, s. 168, 169].

Аднак унія вытрымала пробу часам. Больш таго, І. Лелявель у сваіх працах падкрэсліваў, што ў гісторыі абодвух народаў прыйшоў такі час, калі ўласна ВКЛ пачало імкнуцца да саюза з Польшчай. Такія змены ў паводзінах ВКЛ вынікалі з пераканання яго жыхароў, што супрацоўніцтва з Каралеўствам Польскім можа прынесці значныя выгады. Таму літоўцы зацвердзілі ў Вільні ўнію з Польшчай, не толькі пацвярджаючы сваю лаяльнасць і трываласць польска-літоўскага саюза, але таксама абяцаючы, што з моманту яе ўхвалення пасады караля Польшчы і вялікага князя літоўскага будуць належаць адной асобе [15, s. 188].

Нягледзячы на спробы аб'яднання Польшчы і ВКЛ, якія ажыццяўляліся з часоў кіравання Ягайлы, дадзены працэс, па ўяўленні І. Лелявеля, закончыў толькі Жыгімонт II Аўгуст. Гісторык падкрэсліваў, што гэта была вельмі значная справа, да таго ж надзвычай складаная для выканання [12, s. 135–136].

І. Лелявель заўважыў, што аб'яднанне Польшчы і ВКЛ было павольным працэсам. Апісваючы праблему польска-літоўскай уніі, ён найбольш часта ўжываў такія дзеясловы, як злучаць [10, s. 172], далучаць [14, s. 222], уключаць [15, s. 160], аб'ядноўваць [12, s. 226], што дае падставу меркаваць, што інкарпарацыя ВКЛ у Польшчу была аднаразовым палітычным манеўрам. Аднак у дзвюх працах («Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 r. zawartej» [15] і «Historia polska do końca panowania Stefana Batorego» [12]) даследчык выразна зазначыў, што падпісанне першай уніі толькі пачало доўгатэрміновы працэс аб'яднання двух народаў, які, па меркаванні І. Лелявеля, цягнуўся амаль два стагоддзі. Захаваўшы ўнію на працягу такога доўгага часу патрабавала вялікіх намаганняў. На думку даследчыка, яно залежала ад

доброй волі абодвух народаў, якая, у сваю чаргу, вынікала з агульнага інтарэсу. Аднак заўсёды злучаючым звяном была Польшча, таму што валодала найбольшай колькасцю сіл.

Такім чынам, такое атаясамліванне інтарэсаў народа з інтарэсамі пануючай эліты выклікала скажэнне бачання польска-літоўскай уніі ва ўяўленні даследчыка. У выніку І. Лежэвель стварыў яе ідэалізаваны вобраз, услаўляючы добраахвотны саюз Польшчы з ВКЛ і гістарычную місію Польшчы на ўсходзе.

1. Полное собрание русских летописей (далее – ПСРЛ). – М. : Наука, 1975. – Т. 32. Хроники : Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – [8], 235 с.
2. ПСРЛ. – М. : Наука, 1980. – Т. 35 : Летописи белорусско-литовские. – 305, [1] с.
3. Borejsza, J. W. W kręgu wielkich wygnańców / J. W. Borejsza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1963. – 594, [1] s.
4. Cygler, B. Działalność polityczno-społeczna J. Lelewela na emigracji w latach 1831–1861 / B. Cygler. – Gdańsk : Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, 1969. – 320 s.
5. Długosz, J. Długosza Jana kanonika krakowskiego Dziejów Polski ksiąg dwanaście / J. Długosz. T. I–V. – Kraków : W Drukarni Czasu W. Kirchmayera, 1867–1870. – T. IV. – 1869. – [8], 678, XXIII s.
6. Grabski, A. F. Lelewel Joachim (22 III 1786 Warszawa – 29 V 1861 Paryż) / A. F. Grabski // Słownik historyków polskich, pod red. M. Prosińskiej-Jackl. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1994. – 630 s. – S. 290–294.
7. Kieniewicz, S. Lelewel Joachim, Józef Benedykt (1786–1861) / S. Kieniewicz // Polski słownik biograficzny / Polska Akademia Nauk, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla : T. 1-. – Warszawa: Instytut Historii PAN, – Kraków: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa; Polska Akademia Umiejętności, – Wrocław [etc.]: Ossolineum, 1935-. – T. XVII. Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander. – 1972. – X, 640, [1] s. – S. 21–25.
8. Kieniewicz, S. Samotnik brukselski : Opowieść o Joachimie Lelewelu / S. Kieniewicz. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1964. – 165, [2] s.
9. Korzon, T. Joachim Lelewel 1786–1861 / T. Korzon // Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX : w II t. – Warszawa : Nakładem Maryi Chełmońskiej, 1901–1903. – T. I. – 1901. – (8), IV, 498 s. – S. 222–229.
10. Lelewel, J. Dzieje Polski, które stryj synowcom swoim opowiedział / J. Lelewel. – Warszawa : S. Orgelbrand, 1863. – 510, V s.
11. Lelewel, J. Dzieła : W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. III : Wykłady kursowe z historii powszechnej w Uniwersytecie Wileńskim 1822–1824. – 1959. – 791 s.
12. Lelewel, J. Dzieła : W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. VI : Historia polska do końca panowania Stefana Batorego / oprac. Z. Kolankowski. – 1962. – 540 s.
13. Lelewel, J. Dzieła : W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. VII : Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane. – 1961. – 409 s.
14. Lelewel, J. Dzieła : W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. VIII : Historia Polski nowożytnej. – 1961. – 408 s.
15. Lelewel, J. Dzieła : W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. X : Dzieje Litwy i Rusi : aż do unii z Polska w Lublinie 1569 zawartej / oprac. J. Ochmański. – 1969. – 254, [4] s.
16. Lelewel, J. Historyczna paralela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII, XVIII wieku / J. Lelewel. – Warszawa : Wydawnictwo «DiG», 2006. – 71 s.
17. Łowmiański, H. Joachim Lelewel jako historyk Litwy i Rusi / H. Łowmiański // Z badań nad pracami historycznymi Joachima Lelewela. Referaty i głosy dyskusyjne z sesji naukowej UAM zorganizowanej ku uczczeniu setnej rocznicy śmierci / pod red. J. Pajewskiego. – Poznań : Uniwersytet im. A. Mickiewicza, 1962. – 196, [1] s. – S. 79–98.
18. Serejski, M. H. Joachim Lelewel i jego szkoła / M. H. Serejski // Polska myśl filozoficzna i społeczna : w III t. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1973–1977. – T. I : 1831–1863, pod red. A. Walickiego. – 677, [2] s. – S. 30–77.
19. Strykowski, M. Kronika Polska, Litewska, Zmudzka i Wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnym powtórzeniem wydania pierwotnego krolewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz Rozprawą o latopiscach Ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań / M. Strykowski. – Warszawa : Nakład Gustawa Leona Glucksberga, Księgarza, 1846. – T. II. – 572 s.
20. Śliwiński, A. Joachim Lelewel : Zarys biograficzny lata 1786–1831 / A. Śliwiński. – Warszawa : Wydawnictwo kasy im. Mianowskiego, 1932. – 434 s.